

דבר הגורם לממון

איתא בירושלמי פ"ב דפסחים ה"ב, אית תניי תני לא יראה לך, לך אין את רואה, אבל רואה את לגבוה. אית תניי אפילו לגבוה. מאן דאמר לך אין את רואה, רואה את לגבוה, כשהקדישו קודם לביעורו. ומ"ד אפילו לגבוה, כשהקדישו לאתר ביעורו. א"ר בון בר חייא קומי ר' זעירא, תיפתר בקדשים שהוא חייב באחריותן כר"ש. והקשה הגאון אור שמח (פ"ד מחמץ ומצה ה"ג) קושיה עצומה על דברי הירושלמי. דהא לענין בל יראה אפילו רבנן מודו דאמרינן דבר הגורם לממון כממון דמי, וחייב לבער, דיש ריבוי מיוחד לזה מקרא דלא ימצא. והיא גמ' מפורשת פ"ק דפסחים (ה:), הניחא למ"ד דבר הגורם לממון כממון דמי. אלא למ"ד לאו כממון דמי, מאי איכא למימר. שאני הכא, דאמר לא ימצא. וא"כ קשה, מדוע מוקי בירושלמי ברייתא דמחייב בבל יראה בקדשים שחייב באחריותן דוקא אליבא דר"ש, הלא אף לרבנן דר"ש אית לן למימר דכממון דמי לענין בל יראה. [ועיין תוס' רי"ד לירושלמי פאה פ"ה. ואח"כ מצאתי שקושיא זו מובאת ג"כ באבני נזר לאו"ח ח"ב סימן שכ"ט, ע"ש הגאון ר' שניאור זלמן מלובלין, בעל תורת חסד].

ובביאור הענין נראה, דהנה הקשה בקצה"ח (שפ"ו סק"ז) בהך עניינא דגורם לממון, אהא דאיתא בפסחים (ה:) אמר רבא בעירו חמירא דבני חילא מבתייכו, כיון דאילו מיגנב או מיתביד ברשותיכו קאי ובעיתו לשלומי, כדילכון דמי, ואסור. הניחא למ"ד דבר הגורם לממון כממון דמי וכו'. איכא דאמרי, הניחא למ"ד לאו כממון דמי, היינו דאיצטריך לא ימצא. אלא למ"ד כממון דמי, לא ימצא למה לי. איצטריך ס"ד אמינא הואיל וכי איתיה הדר בעינא לאו ברשותיה קאי. קמ"ל. וכתב רש"י ז"ל, הואיל וכי איתיה הדר הוא גופיה למריה בעיניה זזה עדיין לא נאבד, וכי אמרה ר"ש לההוא היכא דאינו בעין, כגון גבי גונב קדשים שהיו הבעלים חייבין באחריותן אמר ר"ש אע"פ שאין כפל להקדש, דכתיב לרעהו ולא להקדש, הכא חייב. דכיון דזה חייב באחריותן, רעהו קרינא ביה, דהא גרם לו להתחייב ממון. הרי מבואר להדיא, דלא אמר ר"ש דין דבר הגורם לממון כממון דמי אלא בליתיה בעיניה,

שכבר גרם לממון. והקשה על זה בקצה"ח מסנהדרין (קיב:), דת"ר היו בה קדשי קדשים מזבח ימותו, קדשי בדק הבית יפדו... ואמאי ימותו, ירעו עד שיסתאבו וימכרו ויפלו דמיהן לנדבה... ר"ל אמר ממון בעלים הוא, והכא בקדשים שחייב באחריותן ור"ש היא, דאמר ממון בעלים הוא. הרי מוכח להדיא דאפילו באיתיה בעיניה ס"ל לר"ש דכממון דמי. וכן קשה מדברי הירושלמי הנ"ל, דמיירי בשעדין החמץ בעין, וקאמר דלדעת ר"ש אמרינן בכה"ג דדבר הגורם לממון כממון דמי. והוא היפוך סוגיית הבבלי דרפ"ק דפסחים, דלית ליה לר"ש דכממון דמי אלא בליתיה בעיניה, וכבר גרם לממון. ועיין מהרי"ט אלגזי (להל' חלה להרמב"ן אות יו"ד) שהביא מתוספתא מפורשת, דס"ל לר"ש דכממון דמי, אפילו בדאיתא בעינא. דאיתא התם, עיסת ארנונא חייבת בחלה מפני שחייב באחריותה עד שעה שימסור. ואילו ברפ"ק דפסחים (ו.) אית ליה נמי לר"ב, דחייבת בחלה אך מטעמא אחרינא, דלית ליה קלא. וקשה, דהו"ל לר"ב למימר כטעם התוספתא, דחייב באחריותה. ובע"כ אית לן למימר, דהתוספתא אולא אליבא דר"ש, ולדידיה אית לן למימר דמטעם אחריות חייבת בחלה מצד הדין. אבל לדידן, דקיי"ל דלאו כממון דמי, שפיר קאמר ר"ב דחייבת בחלה אך מטעם גזירה, משום דלית לה קלא. ולפי"ז מוכח מן התוספתא דשפיר אית ליה לר"ש דכממון דמי אפילו באיתיה בעיניה. ועיי"ש במהרי"ט שהסיק, דלאחר דגלי קרא בלא ימצא דלגבי חמץ כממון דמי אפילו באיתיה בעיניה, שפיר אית לן למילף מיניה לשאר דינים, דאית ליה לר"ש דכממון דמי אפילו בדאיתיה בעיניה. אך מלשון רש"י לפסחים לא משמע הכי. ומשמע דאף למסקנא לית ליה לר"ש דכממון דמי אלא בדליתיה בעיניה. וכמו כן עיין ברש"ש לפסחים (ו.) שהקשה ממתניתין דב"מ (נו:): דמבואר שמה, דאף דאין אונאה להקדשות, ר"ש אומר קדשים שהוא חייב באחריותן יש להן אונאה. ופרש"י, אמר הרי עלי עולה והפרישה והוממה ומכרה, יש להן אונאה, דכיון דאם מתה או נגנבה חייב באחריותה, דידיה היא, ואל תונו איש את אחיו קרינא ביה. הרי להדיא, דאפילו באיתיה בעיניה אית ליה לר"ש דכממון דמי. ובאמת היה מקום לומר דבמתניתין דב"מ, אף דעדיין איתי בעיניה, דינו כליתא. דכל עיקר הסברא דבעינן ליתא בעינא בכדי לומר דכממון דמי היינו, דבעינן שיהיה דבר שכבר גרם לממון בפועל ממש, ולא סתם דבר שיכול לגרום לממון בכת. ובהך מתניתין דב"מ, דמיירי בהוממה ונפדית ע"י אחרים, הרי נמצא שכבר גרמה הבהמה לממון בעד זה המקדיש. דאילו לא היה מחוייב באחריות זה הקרבן, לא היה מחוייב לטפל בה ולהביא אחרת בדמיה. ומאחר שהוממה ונתחייב למכרה ולהביא אחרת תחתיה, נמצא שכבר גרמה לו ממון בפועל ממש, ושפיר הויא האי בהמה כליתא בעינא. אך עדיין קשה קושיית הקצה"ח.

והנראה לומר בכל זה, דהבדל עקרוני יש בין אחריות דשומרין לבין אחריות דקדשים שחייב באחריותן. דבשומרין, דעת רוב הראשונים דלא חל חיוב האחריות אלא משעה שהחפץ אינו עוד בעין. וכל זמן שהוא עדיין בעין, הרי הוא חפצו של הבעלים ממש. ואפילו להסוברים דחיובי שומרין הוו משעת משיכה, הכונה היא שאם יאנס אח"כ יחול עליו החיוב למפרע משעה שקיבל עליו האחריות. והחיוב מיתלא תליא עד שעת האונס או הפשיעה. כמבואר כל זה בשיטה מקובצת לכתובות (לד), ועיין קצה"ח (שמ"א סק"ג). אבל כל זמן שהחפץ בעין, פשיטא דליכא כלל חיוב אחריות, דהאחריות היא רק אם יאבד החפץ, ומהאי טעמא קיי"ל בשומר וגזלן שיכולים לומר הרי שלך לפניך אפילו באיסורי הנאה ולא הוי כפורע חובו באיסורי הנאה, דבהחזרת החפץ שהוא בעין, אין זה פריעת חוב, דכל עיקר דין חיוב אחריות לא נאמר בשומרין אלא בעת שהחפץ אינו בעין. משא"כ בקדשים שחייב באחריותם, שקיבל על עצמו להביא קרבן ואמר הרי עלי לגבות והפריש בהמה זו לנדרו, שכבר נתחייב להקדש משעת קבלתו הנדר, וכל זמן שלא פרע עדיין עומד החיוב עליו). ולפי"ז נראה דמיושבת בפשיטות קושיות הקצה"ח והרש"ש ע"ד רש"י בפסחים. דלעולם לית ליה לר"ש דכממון דמי אלא בשכבר גרם זה החפץ לממון. אך היינו דוקא באחריות דשומרים, דעד שיאבד ויאנס החפץ, ליכא כלל חיוב אחריות על השומר. משא"כ בקדשים שחייב באחריותן, שכבר נתחייב בפועל משעת נדרו באחריות קרבן זה, והוא בא עתה לפרוע את חובו זה בזאת הבהמה, שפיר י"ל דכממון דמי, שהרי בהמה זו שוה ממון בעדה, שעל ידה הוא פורע את החוב שכבר מחוייב הוא בו.

ועפי"ז הדרך נראה דיש ליישב אף קושיית האור שמח. דהא דילפינן מקרא דלא ימצא, דאף רבנן דר"ש ס"ל דעובר אבל יראה בקיבל עליו אחריות, י"ל דלא ר"ל גזה"כ זאת דלענין חמץ בפסח אית להו לרבנן כר"ש בעלמא, דכממון דמי, אלא ר"ל דבאמת כל שומר יש לו דין בעלים במקצת כלפי הדבר

(1) עיין פני יהושע ב"ק (עו:) ד"ה ר"ל אמר בשוחט בעלי מומין בחוץ ופירש"י דבעלי מומין מעיקרו איירי. וקשיא לי טובא א"כ האין משכחת בכה"ג קדשים שחייב באחריותן דהא בעל מום מעיקרו לא חלה עליו כלל קדושת הגוף אלא כמקדיש עצים ואבנים בלבד דה"ל כקדשי ב"ה ושמעינן לר"ל בפרק שלוח הקן דקדשי בדק הבית אפילו אם אמר הרי עלי אינו חייב באחריותו דגניבה משום דכל היכא דאיתא בי גזא דרחמנא איתא.

ולענין הדבר פשוט, שהפירוש קדשים שחייב באחריותן הוא שהתנה בפירוש שאם יאבד החפץ ישלם להקדש. ואעפ"י שהקדישו לבדק הבית הרי חייב באחריותו והוה ליה גזרם לממון משום אחריות החפץ.

שגמטר לו. והראיה, שיש בכוחו להעמיד שומר אחר במקומו. ומעתה יש לפרש, דהיינו חידוש הגוה"כ דלא ימצא, דסגי בבעלות דשומר לעבור אבל יראה²). אך היינו דוקא באחריות דשומרין, שיבוא החיוב אחריות מחמת זה החפץ — לכשיאבד או יאנס. ושפיר ניתן להאמר דמחמת חיוב האחריות נחשב השומר לבעלים של החפץ. משא"כ בהקדש, שחיוב האחריות שמה אינו מחמת זה החפץ שנאמר שהוא חשוב כבעלים של החפץ מכת זה שיש עליו חיוב אחריות מחמתו, אלא שבאה האחריות בהקדש מכת קבלתו גדרו. וא"כ, אין לדונו כבעלים של זה החפץ מצד דינא דלא ימצא אלא מצד הדין הכללי דדבר הגורם לממון. ושפיר קאמר הירושלמי, דדין זה תלוי בפלוגתא דר"ש ורבנן בכל התורה כולה, אי כממון דמי או לא.

ואגב יש להעיר, דאיתא בב"מ ר"פ המפקיד, דבנשבע ולא רצה לשלם משלם הגנב תשלומי כפל דו"ה להשומר. ומבואר בגמ', דה"ט, דבעל הבהמה מקני ליה כפילא. והקשה הראב"ד (הובאו דבריו בשט"מ), והשתא קשיא לי, לר"ש דאמר דבר הגורם לממון כממון דמי, כיון דשומר חייב באחריותה, ליחשביה כבעלים³). ואיכא למימר, דלא דמי חיוב שמירה לאחריות דבהמה, משום דבשמירה איכא אנפי דלא מיחייב. ואחריות בכל אנפי מיחייב עלה. ובכסף נבחר הקשה על סברת הראב"ד מכת סוגיית הגמ' דפסחים הנ"ל, דמבואר להדיא דאית ליה לר"ש דדבר הגורם לממון כממ"ד אף באחריות דשמירה. ונראה לתרץ, דהנה ביאר הגאון אור שמח (פ"א מגניבה הל' י"ז) בכונת הראב"ד, דבגונב מרשות הנפקד, די שמה בעלים שהקרן שלו וברשותו הוא, לכן משלם הכפל למי שהקרן שלו, ולא למי שהוא גורם אותו להפסידו. ודוקא בקדשים שחייב באחריותם, דלהקדש ליכא תשלומין כלל, בכה"ג שפיר

(2) עיין תוס' שבועות (מד.) ד"ה שומר אבדה, ותוס' ב"מ (פכ:) ד"ה אימור, ברמב"ם פ"ד מחמץ ומצה ה"ד, במאירי לפסחים (ה:), ובש"ך חו"מ סי' ע"ב, דגחלקו הפוסקים בשיעור אחריות הנצרכת לעבור בבל יראה, אי היא דוקא בחיוב אונסין, או אף באחריות דגניבה ואבירה, או אף בחיוב פשיעה. והנה לא מצינו מחלוקת כזאת לענין שיעורא דדבר הגורם לממון כממון דמי בשיטת ר"ש. ומוכח מזה כדברינו, דקרא דלא ימצא לא ר"ל דלענין חמץ כו"ע מודו דכמון דמי. אלא שנתחדש כאן דשומר חייב כבעלים לענין ב"י מחמת חיוב האחריות שעליו מחמת החפץ.

(3) ובאמת דברי הראב"ד קשים כיצד יש לומר דגורם לממון דשומר יהיה עדיף לקבל הכפל יותר מהמפקיד שהוא בעלים גמור על החפץ הגנוב.

ואולי אפשר לומר דהראב"ד יסבור כהרמב"ם (פ"א משאלה ופקדון ה"ד) דשומר מתחייב משעת משיכה. ואם בשעת משיכת שומר שוה ד' ובשעת גניבה שוה חד זוז הרי הגנב משלם לבעלים כפל חד זוז כשעת הגניבה. ושפיר הקשה הראב"ד, דכיון דלשומר איכא גול"מ של ד' זוז, דשומר משלם כשעת משיכה, ישלם גנב כפל גם לשומר על חלק דגול"מ של השומר ובוה אין לבעלים חלק בו.

אית ליה לר"ש דמשלם כפל לבעל הקרבן. וכן בגונב שור הנסקל מבית שומר, דלהבעלים אין בו דין ממון כלל, שהרי הבהמה אסורה בהנאה, ורק לשומר היא שוה ממון מפני שיכול לומר לו הרי שלך לפניך, בכה"ג שפיר י"ל דחשיב השומר כבעלים לענין כפל דו"ה. וזה ר"ל הראב"ד, דבמקום שיש שמה בעלים גמורים שגוף החפץ שלו, אין להשומר דין בעלים משום גורם לממון בלבד ואף הכפל שייך אך להבעלים האמיתיים. ועפי"ז נראה פשוט דלק"מ קושיית הכסף נבחר הנ"ל. דלא ר"ל הראב"ד חילוק זה בכללי גורם לממון בכלל, אלא שסברא מיוחדת היא בנוגע לתשלומי כפל. וא"ש הגמ' דריש פסחים, דאית ליי לר"ש דכממון דמי אף באחריות דשמירה. וזה פשוט.

